

LÄNSSTYRELSEN
KALMAR LÄN

Riksantikvarieämbetet och
Statens historiska museer
Nrk. 1993-05-04
Dnr. 2303/93 B

BESLUT

1993-03-30

1
221-2268-92

Landskap: Småland
Kommun: Mönsterås
Socken: Mönsterås
Fastighet: Korpen 4, Modeerska
handelsgården

Byggnadsminnesförklaring av fastigheten Korpen 4, Mönsterås församling, Mönsterås kommun

Fråga om byggnadsminnesförklaring av byggnaderna på rubricerad fastighet väcktes av Er 1991-02-25.

Byggnadsnämnden i Mönsterås kommun har vid sammanträde 1993-03-04 tillstyrkt en byggnadsminnesförklaring. Ni har 1993-01-27 beretts tillfälle ta del av länsstyrelsens utredning i ärendet, innehållande bland annat förslag till skyddsföreskrifter för byggnaderna. Ni har förklarat att Ni inte har något att erinra mot byggnadsminnesförklaringen.

MÖNSTERÅS UTVECKLING TILL HANDELSCENTRUM

Grunden till Mönsterås köping var en stor öppen marknadsplats vid sjön dit anländande från såväl sjö som landsidan kunde mötas. Undan för undan uppfördes marknadsbodarna i två rader utmed vägen på åsen, den nuvarande Storgatan, vilken kom att dela torget i två delar - Landtorget och Sjötorget. På Sjötorget tillkom dessutom en bodrad vars läge idag markeras av Sjögatan. Vid strandkanten och delvis ut över vattnet timrades sjöbodarna och magasin.

Under 1700-talet började marknadsbodarna att förvandlas till bostadshus. Utvecklingen fortsatte så att den borgerliga bebyggelsen bredde ut sig på åsens topp längs huvudgatan. Mönsterås får på detta sätt en stadsplan som brukar kallas "marknads gatans stadsplan".

År 1620 fick Mönsterås vissa privilegier. De olagliga hamnarna skulle göras lagliga, men bli administrativt och ekonomiskt underordnade stapelstaden. Det är nu som Mönsterås börjar växa. Privilegierna innebar i korthet att ingen annan än edsvurna borgare i Kalmar och som där ägde hus och gård fick lov att hålla bod i köpingen. Föreskriften att handelsman i köpingen skall vara edsvuren borgare i Kalmar hölls till en början. I Mönsterås bodde handelsmannens ombud, köpdrängen eller köpsvennen. Handelsmannen lät uppföra hus, lager och sjöbodarna som sköttes av hans köpdräng. Köpdrängen skulle uppköpa böndernas skogsprodukter vilka sedan vidarebefordrades till Kalmar. Köpdrängen skulle vara en ogift ung man. Ville han gifta sig fick han söka burskap i Kalmar. Bland dessa köpdrängar kom så småningom ett helt svenskt borgarskap att växa fram. Bland borgarskapet

i Kalmar fanns vid denna tid en stor del borgare med tyskt, engelskt och holländskt påbrå.

På 1730-talet började handeln blomstra igen efter de stora krigen. Virkeshandeln expanderade. Mönsteråsborna började få en mera självständig ställning gentemot Kalmar, en ny sorts borgarklass växte fram. De kallades för "skärborgare" vilket innebar att de höll hus i Kalmar men bodde på orten. Det var dessa "skärborgare" som skulle lägga grunden för de handelshus som bildades.

När Mönsterås blev friköping 1862 skedde en märkbar uppräckning bland köpmän och hantverkare i köpingen.

År 1863 förflyttades marknaden från landsvägen till torget. Träd planterades vid torgets norra del.

Industrier och bostäder breder ut sig på ett allt större område. Mönsterås har dock på grund av att de centrala delarna av köpingen hållits relativt oförändrade, behållit sin småstads-karaktär. Centrum för köpingen är fortfarande Storgatan, här pågår kommersen såsom den gjort i hundratals år. Här finns fortfarande gårdar som är oaser mitt i centrum. Vid andra gårdar är aktiviteten idag lika intensiv som den var för 100 år sedan.

MODÉERSKA HANDELSGÅRDEN

Modéerska handelsgården byggdes under perioden 1748 och 1778. Den ligger utefter Storgatan i den norra delen av vad som var Mönsterås köpings gamla handelscentrum. På nuvarande tomt ligger dels huvudbyggnaden (hus 1) och dels ekonomibygnad (hus 2). Hus 1 inrymmer handelsbod och två bostadslägenheter. Inga ändringar har gjorts sedan 1920-talet. Huset rymmer många detaljer som minner om dess långa historia, bland annat kakelugnar från trakten och äldre typer av dörrar samt en bevarad bodkammare. Med sin kombination handelsbod och bostad representerar denna byggnad en välbevarad del av Mönsterås historia.

EXTERIÖR

Modéerska handelsgårdens huvudbyggnad (hus 1) är en tvåvånings timrad träbyggnad med sadeltak, den är 10 x 17 meter lång och var länge den gamla köpingens största byggnad. Ingången till handelsboden är på byggnadens gavel, flankerad av ett fönster på var sida om ingången. Modéerska husets långsida mot Storgatan har fem fönsteraxlar, här finns även den ingång som leder in till de två bostadslägenheterna. Utanför ingången mot Storgatan fanns ursprungligen en fritrappa i sten som togs bort i början av detta sekel. Den norra gaveln har tre fönsteraxlar med synliga knutlådor. Den västra fasaden vetter mot gården. Trapphuset mot gårdssidan tillkom troligen i samband med att övervåningen inreddes mer permanent på 1890-talet. De fem fönsteraxlarna består här av tre olika fönstertyper. Handelsboden har här en andra ingång som vetter mot de uthusbyggnader som fanns kring gården. Ingången från gården kan idag verka omotiverad. Tidigare fanns det ett flertal uthus och stall på gården, som nyttjades av långväga kunder som kom in till köpingen för att handla, porten mot gården hade därför en praktisk funktion. På den södra gaveln fanns tidi-

gare en lucka uppe på andra våningen, här hissades varor upp till lagret på vinden. Öppningen satt ungefär där gavelfönstren sitter idag. På gaveln finns även pardörren som leder in till handelsboden. På var sida om ingången sitter ett fönster som idag är större än de ursprungliga. Genom en undersökning av färglager kunde den nuvarande färgsättningen beläggas. Huset målades där- efter 1991 i en guldockra färg på fasaderna och med engelskt rött på fönsterluffer och entrédörr.

BRYGGHUSLÄNGAN

Denna byggnad (hus nr 2) innehåller dels brygghus och bakstuga med ugn dels två förrådsutrymmen, där den större av dessa förmodligen använts som stall tidigare. Längst bort ligger avträdet med plats för tre nyttjare bredvid varann.

Byggnaden är uppförd i tre olika byggnadstekniker. Långsidan som vetter mot gården samt gavlen mot väster är enkla locklistklädda regelväggar medan den östra gaveln är utförd i korsvirkesteknik. Den bakre långsidan mot tomtgränsen är en tegelvägg.

Brygghuslängans exteriör som vetter mot handelsgården är utförd med sågade dekorationer i trä på vindskivor och takfotsbräder. Den faluröda kraftiga locklisten kontrasterar mot snickeridetaler i vitt. Skorstenens utformning och fönsterfodren kan jämföras med Löfwenskiölds mönsterritning från år 1890. Brygghuslängan är ett välbevarat exempel på ett uthus med flera användningsområden och bidrar därmed till förståelsen av handelsgården.

INTERIÖR

Hela huvudbyggnadens interiör är i stort sett orörd sedan 1920-talet. Ett flertal kakelugnar från 1800-talets första hälft finns i de två bostadslägenheterna. Fler av innerdörrarna är från 1700-talet. Byggnaden har kvar sin karaktär av handelsgård från 1800-talet.

Handelsbodens interiör har en bevarad fast inredning av hyllor, lådor och butiksdiskar. Butiken är nyligen omtapetserad med en tapet som liknar den tidigare. I bottenvåningens bostadslägenhet har inga ändringar företagits sedan 1920-talet. I lägenheten är samtliga kakelugnar bevarade, tre av dem är från 1860-70 talet, den fjärde från 1800-talets första hälft. Den sistnämnda kakelugnen som finns i rummet innanför hallen är från orten. Formen är 1700-tal och dekoren är rik, med kvadrater i grönt och brunt på en gul botten. I Mönsterås fanns ett flertal kakelugnsmakare som producerade just denna typ av enklare kakelugnar. I de två lägenheterna finns ett flertal 1700-talsdörrar med bevarade ursprungliga beslag. Mellan köket och butiken ligger ett rum kallat f.d. kontoret. En bodkammare var till för de bönder som kom in till köpingen med häst och vagn för att handla. I stallet på gården kunde de ställa hästen. Själva kunde de i bodkammaren äta matsäck och förvara de varor som inköpts i handelsboden. På den övre våningen finns också en lägenhet, som fick sin utformning på

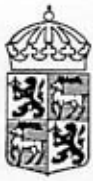
1890-talet. Tidigare hade större delen av detta plan varit oinrett. Även i denna lägenhet finns det lokalt tillverkade kakelugnar med en färgstark dekor. Vinden i övre våningens södra del har ingång från övre hallen. Vindsrummet har breda golvplankor samt en trätrappa upp till den s.k. "tredje vinden", som sträcker sig från södra mellanväggen genom ytterligare en mellanvägg bort till norra gaveln. Både affären och vinden har under 1800-talets senare del byggts om och ändrats. Av ett fotografi från 1870-talet framgår att den södra gaveln då hade ingång och två fönster i nedre våningen. Nästa våningsplan hade två små fönstergluggar och såsom ett tredje plan en lucka för varuintag strax ovanför fönstergluggarna. Den ombyggnad, som senare skedde, har bestått i att taket i affären har höjts. Vindgolvet i andra våningen ligger också ett par trappsteg högre än förstugans. Fönstergluggarna, som nu kom att sitta strax över det nya vindgolvet, panelades över. De är ännu synliga inifrån vinden och har kvar sina järngaller. Dessa fönstergluggar hörde till "första vinden". "Andra vinden" låg i jämnhöjd med luckan för varuintag, som vid ombyggnaden ersattes med ett fönster. Golvet mellan första och andra vinden togs bort, och i timmerväggarna syns de avsågade bjälkarna, som bar upp detta golv. Ett hål för hissbommen finns i gaveln och ett i mellanväggen. En kort trappa förde sedan upp till "tredje vinden".

GÅRDEN

På en karta över Mönsterås från 1852 ser man tre uthus på denna tomt. På en teckning från 1862 kan man se byggnaderna som bildade en närmast kringbyggd gård, med ett tegelmagasin i två våningar, brygghuslänga och ytterligare ett uthus. Idag finns endast brygghuslängan bevarad. Gården delades tidigare av med ett staket som avskilde en gräsmatta och några fruktträd intill boningshuset från den del, som tjänstgjorde som gårdsplan till stall och övriga uthus.

ÄGARELÄNGDEN

Att Modéerska fastigheten är en mycket gammal köpmansgård framgår av att det redan i början av 1700-talet omtalas en köpsven Svanbeck som ägare till tomten. Ett femtiotal år senare ägdes och beboddes huset av handelsbetjänten Sandberg. I början av 1800-talet bedrevs köpenskap här av handlanden Åstrand. År 1852 finns färgaren Olsson upptagen som ägare till gården. Något senare är handelspatronen C Johansson innehavare av affären. Därefter ägdes gården av handlaren N.G. Nilsson som även var kommissionär för Oskarshamnstidningen. N.G. Nilssons efterträdare blev handlaren Adolf Helander. Han var även ångbåtskommissionär och för att komma närmare hamnen flyttade han till hörnet av Apoteksgatan och Storgatan. Helanders efterträdare blev handlarna Modéer och Bergqvist. Efter den senares död övertogs affären av kompanjonen Seth Modéer, vilken vid sidan av affärens skötsel även var kommunalman. Modéer avled 1953, affären övertogs då av sonen Helge Modéer som drev handelsboden fram till den 11 december 1989 då butiken stängdes för gott.

SAMMANFATTNING

Mönsterås köping växte upp kring en handelsplats som blev permanent. Modéerska handelsgården är ett mycket väl bevarat exempel på hur en handelsgård kunde te sig under 1800-talet, och har en viktig uppgift som påminnelse om Mönsterås historia och utveckling fram till idag.

MOTIVERING

Modéerska handelsgården är en mycket väbevarad miljö som varit en viktig del av Mönsterås handelsliv sedan 1700-talet. I byggnaden inryms förutom handelsboden, två bostadslägenheter där mycket få förändringar skett sedan 1920-talet. Interiören visar prov på bevarad fast inredning såsom dörrar och beslag från 1700-talet och kakelugnar tillverkade på orten under 1800-talets första hälft. Brygghuslängan har sin plats i helheten och är ett gott exempel på de ekonomibyggnader som hör till en handelsbod. Modéerska handelsgården är ett viktigt inslag i Mönsterås stadsbild och den bidrar till att illustrera och förklara den f.d. köpingens historia.

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § kulturminneslagen byggnaderna på fastigheten Korpen 4 för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 2 § samma lag följande skyddsföreskrifter:

1. Byggnaderna (hus 1 och 2) får ej rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
2. I hus 1 får ej åtgärder vidtagas som medför ingrepp i befintlig stomme, planlösning eller fast inredning såsom kakelugnar, foder, lister dörrar skåp etc.
3. Byggnaderna (hus 1 och 2) skall ägnas för sitt framtida bestånd erforderligt löpande underhåll. Vård och underhåll ska utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
4. Gårdsmiljön får ej ytterligare bebyggas.

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar ifråga om underhåll och vård av byggnader och kringliggande område.

Länsstyrelsen kan enligt 3 kap 14 § kulturminneslagen meddela dispens från ovannämnda föreskrifter om ändringen anses nödvändig för att byggandena skall vara till nytta eller om andra särskilda skäl finns för en ändring. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs.

Enligt 3 kap 21 § samma lag gäller detta beslut omedelbart även om det överklagas.

Detta beslut kan överklagas hos kammarrätten i Jönköping, se bilaga 2.

Britt-Marie Hammarskiöld
Britt-Marie Hammarskiöld

Kerstin Lind
Kerstin Lind

Bilagor

1. Ritningar
2. Hur man överklagar

Kopia

Kulturmiljöenheten

Kalmar läns museum + bilaga 1

Riksantikvarieämbetet (lagakraftsbevis) + bilaga 1 och 2

Byggnadsnämnden i Mönsterås kommun + bilaga 1

Inskrivningsmyndigheten vid Kalmar tingsrätt (lagakraftsbevis) + bilaga 1

Kulturnämnden i Mönsterås kommun + bilaga 1